

2. Музыка О.Л., Загурська І.С. Самооцінка і розвиток творчих здібностей: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів /О.Л. Музыка. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 168 с.
3. Малик-Пашаев А.А. Личность и эстетическое отношение к действительности / Коммунист, 1984. – №3. – С. 67-78.
4. Никифорова О.Н. Исследование по психологии художественного творчества /О.Н. Никифорова М.: Просвещение, 1972. – 112 с.
5. Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. – Т.1. – М.: Педагогика. – 1985.
6. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей / Б.М. Теплов. - М.: педагогика – 1974. – 120 с.

УДК 378:74:37.012

Кириченко І.М.

ФАХОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Статья посвящена профессиональной подготовке будущих учителей изобразительного искусства. Рассмотрены авторский опыт активизации деятельности студентов педагогических университетов на всех этапах учебного процесса. Определены основные теоретические знания и педагогические умения, необходимые для формирования личности будущего учителя изобразительного искусства.

Ключевые слова: *профессиональная подготовка будущего учителя изобразительного искусства, учителя изобразительного искусства, педагогическая проблема, художественное творчество.*

The article is devoted to the professional training of future teachers of art. We consider the author's experience revitalization of students of pedagogical universities at all stages of the learning process. The basic theoretical knowledge and pedagogical skills that are required for the formation of future teacher of fine arts.

Keywords: *professional preparation of future teachers of fine arts, fine arts teachers, pedagogical problem, artistic creativity.*

У Державній Національній програмі “Освіта” підкреслюється, що держава й нація без високого рівня освіти – це суспільство без майбутнього. Перед національною освітою держава ставить соціальне замовлення – виховання творчого громадянина України, здатного навчатися і працювати за нових умов. Першорядними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є: органічне поєднання освіти й науки, розвиток педагогічної науки, дистанційної освіти; особистісна орієнтація освіти; запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; формування в дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок, самостійного наукового пізнання, самоосвіти й самореалізації особистості; підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукових інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці.

Велика увага до професії майбутнього вчителя приділяється в інших країнах. Головні вимоги, які висуває суспільство до особистості вчителя американської школи, узагальнив професор Колумбійського університету Х. Блек у статті “Практична реалізація теорії навчання”, надрукованій у провідному педагогічному журналі США “Education Theory”. Він зазначає, що “викладач – це розумний та вмілий представник суспільства, якому доручено справу виховання молодого покоління. Він має нести відповідальність за вибір тих його аспектів, які відповідають потребам та можливостям кожного студента, повинен відповідати за створення творчої навчальної атмосфери, знати свого студента, його життя, мрії тощо.

Реалізація цих вимог означала б обов'язкову присутність генія в особистості викладача в кожній аудиторії [2, с. 76]”.

Відтак зростає соціальна відповідальність вищої школи за якість підготовки творчих учителів, зокрема вчителів образотворчого мистецтва, оскільки образотворче мистецтво як предмет гуманітарно-естетичного циклу є могутнім засобом вдосконалення особистості, формування її творчих здібностей та образного мислення.

В умовах відродження національної культури виникає гостра потреба в підвищенні якості сучасної мистецької освіти, зокрема в підготовці вчителя образотворчого мистецтва, з передбаченням зв'язку „двох головних функцій освіти – інформаційної й творчої, не абсолютизуючи одну з них [6, с. 5]”. Тому, як зазначає С.Л. Рубінштейн, процес навчання відбувається лише через засвоєння знань, а мислення людини завжди розвивається через виконання завдань. „Ось чому радикальне поліпшення навчального процесу в сучасній вищій школі неможливе без перегляду методики викладання на базі найновіших досягнень педагогіки та психології [1, с. 159]”. Ґрунтуючись на вже відкритих закономірностях розвитку, на міцній основі, закладеній дослідниками, методистами й художниками-практиками багатьох поколінь, педагогіка мистецтва дедалі активніше розв'язує найскладніші проблеми щодо викладання образотворчого мистецтва.

Сьогодні в педагогічній науці й практиці існують різні підходи до методів навчання та їх класифікацій. Ми у своєму дослідженні керувалися визначенням А.М. Алексюка про те, що метод навчання має розглядатися з позиції єдності мети, змісту, прийомів і засобів навчання. На думку вченого, метод навчання – це багатоякісне і багатовимірне педагогічне явище [1, с. 160]. Він зазначає: „викладачі вузів традиційно дбають насамперед про знання. Це, хоч і важлива, але все ж тільки одна сторона справи (змістова). Крім неї, велике значення мають операціональний (опанування способами діяльності) і мотиваційний аспекти навчання [1, с. 159]”. Таким чином, упровадження в навчальний процес методів навчання, розроблених А.М. Алексюком, дали нам змогу керувати процесом формування творчих умінь у майбутніх учителів образотворчого мистецтва під час навчання малюнка, живопису, композиції.

Професійна підготовка вчителя образотворчого мистецтва складається з двох головних аспектів – підготовки фахівця-педагога високої кваліфікації й водночас художника-майстра в широкому розумінні цього слова. У підготовці майбутніх учителів формування їхньої образотворчої майстерності посідає найважливіше місце в системі освіти.

Як відомо, основними чинниками формування особистості є спадковість, середовище й виховання (І.П.Павлов, І.М. Сеченов та ін.). Дослідженнями І.П. Павлова встановлено, що під впливом умов життя й виховання на основі однакових типів нервової системи можуть сформуватися різні характери, а на основі різних типів нервової системи – однакові. Проте вдосконалення нервової системи та формування характеру – це не однакові процеси. Потрібна ціла система роботи, пояснення, контроль, вправи, самоконтроль, прагнення самої особистості до вдосконалення. Ця робота може бути успішною за умови глибокого вивчення викладачами типологічних особливостей нервової системи студентів і врахування їх у визначенні програми виховання, за вибору засобів і методів впливу на них.

Спадковість відіграє певну роль у формуванні особливих видів обдарованості, наприклад, у царині образотворчого мистецтва. Проте розвиток та формування здібностей і таланту як високого рівня обдарованості в тому чи іншому виді діяльності залежать від виховання, від пробудження в особистості глибокого інтересу до своєї справи.

Українські вчені (Г.С. Костюк, В.А. Семиченко, І.Д. Бех, С.Д. Максименко та ін.) вважають, що формування особистості відбувається під впливом виховання, внаслідок взаємодії біологічних даних, соціального середовища та власної активності.

У сучасній науково-педагогічній літературі з проблеми формування особистості вчителя, його творчості та готовності до педагогічної діяльності дослідники (В.І. Бондар, І.А. Зязюн, О.В. Киричук, Ю.І. Мальований, О.Г. Мороз, О.Я. Савченко та ін.) визначили систему теоретичних знань, педагогічних умінь потрібних для здійснення навчально-виховних функцій учителя, організатора та керівника.

Роль формування особистості досліджували психологи, педагоги, фізіологи (Б.Г. Ананьєв, Ю.К. Бабанський, В.І. Бондар, Л.С. Виготський, В.С. Кузін, О.В. Киричук, Г.С. Костюк, О.М. Леонтєв, О.Я. Савченко, О. Опанасюк та ін.), які визнали виховання провідним чинником у формуванні особистості. У процесі виховання й навчання важливими умовами формування особистості є спілкування й діяльність. Відомий психолог О.М. Леонтєв стверджує, що одні види діяльності відіграють головну роль у формуванні особистості, інші – підпорядковану. Тому слід говорити про залежність виховання від провідної діяльності. “Провідна діяльність – це не просто діяльність, що найчастіше зустрічається на даному етапі розвитку дитини, якій вона віддає найбільше часу. Провідна діяльність – це така діяльність, розвиток якої зумовлює найголовніші зміни в психічних процесах і психологічних особливостях дитини на даній стадії її розвитку [5, с. 285 – 286]”. У діяльності не лише формується, а й реалізується суспільна та соціальна сутність людини, розвивається психіка і формується особистість [3].

На нашу думку, навчання майбутніх учителів образотворчого мистецтва основ образотворчої грамоти й виконання ними творчих завдань з малюнка, живопису, композиції є провідною діяльністю, яка сприятиме формуванню образотворчих умінь і розвитку їхнього образного мислення.

Образотворча діяльність специфічна за своїм характером і відповідно впливає на розвиток психіки та формування творчої особистості. Щоб обрати дітям актуальну тему для малювання, майбутній учитель образотворчого мистецтва має розумітися на складних явищах життя, багато знати й постійно збагачувати свої знання з різних галузей науки і практики. Тому формування особистості вчителя образотворчого мистецтва – це постійне засвоєння ним нових знань, умінь з малюнка, живопису, композиції. На цій основі розвивається його образотворче мислення й формуються творчі вміння.

Для творчості потрібні не тільки стійка схильність до образотворчої діяльності, здібності, а й знання з основ образотворчої грамоти, широкі спостереження за тим чи тим явищем, глибокий їх аналіз і критичний огляд того, що зроблено іншими з цієї проблеми.

Для художньої творчості та її спрямованості велике значення має світогляд учителя образотворчого мистецтва й художні засоби, які він застосовує для передавання навколишнього світу. Прогресивний світогляд і реалістичний метод сприяють найбільш правдивому художньому відтворенню навколишньої дійсності і повному виявленню творчих можливостей учителя образотворчого мистецтва. Художня творчість виявляється в обраній студентом темі, в трактуванні тих чи тих явищ життя, в оригінальності створених художніх образів, в застосуванні нових художніх засобів для найадекватнішого передавання змісту, в збагаченні жанрів мистецтва.

Робота над твором починається із задуму, який виникає у студента в результаті поглибленого вивчення навколишньої дійсності й реалізовується спочатку у вигляді чорнового ескізу, в якому відтворено головні моменти майбутньої композиції. Повноцінна художня творчість потребує відповідного розвитку творчих умінь у студентів на початкових етапах навчання основ образотворчої грамоти, художньої майстерності, що формуються та вдосконалюються тільки під час реальної художньої образотворчої діяльності.

Образотворче мистецтво як один із засобів формування творчих умінь людини посідає важливе місце в системі навчання й виховання підростаючого покоління. З огляду на це вчитель образотворчого мистецтва повинен мати таку підготовку, яка даватиме йому змогу формувати творчі здібності учнів засобами мистецтва. Термін навчання у вищих закладах обмежений, тому слід постійно інтенсифікувати навчальний процес, використовувати новітні методи викладання, цілеспрямовано формуючи професійні якості майбутнього фахівця. Підвищувати свою кваліфікацію як педагога й художника йому доведеться все життя, проте студентські роки мають дати йому великий запас практичних умінь і теоретичних знань, виховати його як художника, тобто якнайповніше розвинути його творчі вміння.

Формування особистості вчителя образотворчого мистецтва, як і будь-якої іншої особистості, визначають суспільні відносини. Щоб стати художником-педагогом, треба набути нових знань, умінь і навичок, що є запорукою успішного його розвитку. Як казав

П.П. Чистяков, “художник має бути широко і різноманітно освіченим: читайте, вчіться, тоді горизонти ваші будуть неосяжні; наука і природа зроблять ваші картини глибокими, виразними. Тільки розвинений розум, облагороджене почуття і гострий зір – основа життя художника [7, с. 482]”. Художник постійно вчиться в життя, засвоюючи весь комплекс складних взаємин предметів та явищ дійсності. Як губка він вбирає в себе весь величезний запас вражень, які здобуває від дотику взаємодії з навколишнім світом.

Велике значення для успішного розвитку вчителя образотворчого мистецтва має нерозривний зв'язок теорії з практикою протягом усієї його образотворчої діяльності. У XV ст. Леонардо да Вінчі про це сказав: “Ті, хто захоується в практику без науки, подібні до керманічів, що виходять у плавання без стерна або компаса, бо вони ніколи не можуть бути впевнені, куди прямують. Практика завжди має бути будуватися на добрій теорії [4, с.24]”.

Потреба поєднання теорії з практикою примушує також педагога постійно спостерігати, шукати, розширювати свій виднокруг. Для цього він має активно брати участь у житті суспільства, стежити за подіями тощо.

Вплив одного художника на розвиток іншого здійснюється як у вигляді впливу методів роботи, творчих прийомів та інших технічних особливостей творчості одного художника на методи, прийоми діяльності другого, так і у вигляді впливу на формування поглядів, переконань, інтересів, світогляду. В образотворчому мистецтві вплив одного художника на іншого спостерігається не лише через особисте знайомство, а й через твори мистецтва, оскільки здебільшого творчість одного художника впливає на інших художників, сприяє формуванню їхньої особистості у відповідному напрямі.

Художники мають постійно навчатись у найвидатніших майстрів минулого, аналізуючи їхню творчість не лише з погляду технічного виконання та майстерності, а й із позицій ідейного втілення задуму, емоційно-естетичної дії на глядача.

Ось тому студенти педагогічних училищ і вищих навчальних закладів мають постійно відвідувати музеї, виставки тощо. Відвідування будь-якої виставки та огляди робіт збагачують враження студента, сприяють розвитку його уяви. Під час навчання формування його творчої особистості справляє й студентський колектив, в якому він перебуває. У колективі, об'єднаному спільними інтересами, метою, бажаннями, кожний студент може порівнювати свої творчі можливості з можливостями товаришів, що допомагає йому належно спрямовувати свою творчість. Як правило, здібніші студенти впливають на розвиток менш здібних.

Вирішальним чинником у формуванні особистості вчителя образотворчого мистецтва є навчання основ образотворчої грамоти. Тому слід особливо акцентувати увагу на значенні особистого прикладу викладача. Наочна демонстрація, майстерне володіння технікою акварельного живопису або малюнка, уміння створювати гравюру на лінолеумі та інших матеріалах завжди діють на студентів, сприяють швидшому опануванню студентами образотворчою грамотою, технічною майстерністю, зміцнюють віру в свої можливості, підвищують авторитет педагога в очах його вихованців. При цьому важливо, щоб у процесі впливу викладача на особистість студента не пригнічувалася творча індивідуальність, щоб студента не примушували будь-що наслідувати викладача, а навпаки, через застосування індивідуального підходу до кожного сприяли навчанню й розвитку особистості.

У психологічній характеристиці особистості вчителя, зокрема й учителя образотворчого мистецтва, “окреслюють три аспекти: моральне обличчя, професійні риси та індивідуальні особливості, які надають діяльності неповторної своєрідності [3, с. 50]”. Педагогічна діяльність потребує також розвитку специфічних здібностей. Висока педагогічна майстерність учителя виявляється в здібностях, умінні доступно й цікаво подавати навчальний матеріал, пов'язувати його з життям, практикою, активізувати розумові та творчі сили учнів. Ці вміння є одним з головних показників педагогічних здібностей (Ф. Гоноболін).

Кожний учитель зобов'язаний володіти педагогічним тактом, психологічну характеристику якого дав професор І.В. Страхов, відокремивши такі його головні компоненти:

1. Повага до учня й вимогливість до нього.
2. Розвиток самостійності учнів у всіх видах діяльності й уміле педагогічне керівництво їхньою роботою.
3. Увага до психічного стану учня й послідовність вимог до нього під час виконання навчальних завдань.
4. Розвиток активності мислення й волі учнів та продумана допомога їм у навчальній роботі, чуйність і дбайливе ставлення до них.
5. Наполегливість у роботі з учнями і застосування різних способів виховної дії з урахуванням їхнього педагогічного ефекту.
6. Довіра до учнів та систематична перевірка їхньої навчальної роботи.
7. Педагогічно виправдане поєднання ділового та емоційного контактів у стосунках учителя з учнями.
8. Спокійна впевненість, врівноваженість у стосунках і виразність спілкування [3, с. 50 – 51].

Проаналізувавши окремі погляди видатних художників, художників-педагогів і художників-психологів (Л. Альберті, Рафаеля, Д.Н. Кардовського, П.П. Чистякова, Ф.Ф. Кричевського, І.Ю. Рєпіна, М.М. Волкова та ін.) на науково-теоретичні й практичні засади організації малюнка, живопису і композиції, нами було створено і науково обґрунтовано систему завдань, спрямованих на формування творчих умінь студентів, а також розроблено відповідні педагогічні настанови. Завдання згруповані в чотири блоки, для кожного з них розроблено 6-9 взаємопов'язаних творчих завдань з малюнка, живопису, композиції, які вимагали зображення: умовно-плоских предметів у фронтальному положенні, умовно-плоских та об'ємних предметів у перспективі; групи предметів (натюрмортів з гіпсових тіл, предметів побуту, рослинного і тваринного світу), інтер'єру, пейзажу; голови людини (гіпсова маска, зліпок античної голови та голова натурника).

Отже, у процесі фахової підготовки майбутніх вчителів образотворчого мистецтва необхідно застосовувати науково обґрунтовані методи викладання навчальних дисциплін з рисунка, живопису та композиції. Це дозволяє вчителю образотворчого мистецтва найбільш ґрунтовно подавати учням систему наукових знань, умінь та навичок, передбачених навчальною програмою з образотворчого мистецтва. Адже тільки високо підготовлений художник-педагог може розробляти власні, авторські системи творчих завдань та окремі проекти, що формують світогляд учнів, ідеали, розвивають увагу, спостережливість, художні здібності та вміння творчо мислити.

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій : Модульне навчання. – К.:ІСДО, 1993. – 220 с.
2. Іванова Т.В. Проблеми формування педагогічної культури майбутнього вчителя за кордоном // Нові технології навчання і виховання у сучасній зарубіжній школі : Тези наукового семінару.- К., 1994. –С.75-76.
3. Кузин В.С. Психология/ Под ред. Б.Ф. Ломова. Учебник. 2-ое изд. перераб. и доп. – М.: Высшая шк., 1982. – 256 с.
4. Леонардо да Винчи. Избранное. – М.: Гослитиздат, 1952. – 260 с.
5. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – С. 285 – 286.
6. Рудницька О.П. Теоретичні засади сучасної мистецької освіти //Диалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта: Зб.наук. праць /Ред.кол.: І.А. Зязюн (голов.ред.), С.О. Черепанова (упоряд. і відп. ред.) та ін. – Львів: Світ, 2000. – Вип. 5 – С. 3-12.
7. Чистяков П.П. Письма. Записные книжки. Воспоминания. – М.: Искусство, 1963. – 590 с.